

RECENZE

INVITATION TO SOCIOLOGY (A HUMANISTIC PERSPECTIVE)

Peter L. Berger

Poprvé tištěno v USA by Doudleday & Co. v Anglii, Penguin Books, 1963

Kniha amerického sociologa Peter L. Bergera se kromě úvodu skládá z osmi kapitol. Celkový rozsah vlastního textu knihy je 199 stran. Kromě toho kniha obsahuje 12 stran bibliografických poznámek a 7 stránek rejstříku věcného a jmenného. Jde o knihu kapesního formátu známé edice Penguin books.

Úvod knihy je velmi krátký, necelé tři strany. Autor zde vysvětluje svou koncepci sociologie, kterou se pokouší vyložit v následujících osmi kapitolách. Jak už název knihy ukazuje, nejde o učebnici, ani o pouhý populární výklad, nýbrž o pozvání do sociologické problematiky. Autor zve ty čtenáře, kteří mají zájem dovědět se něco zajímavého o sociologii, a současně předpokládá, že ten, kdo pozvání přijme, si později přečte o sociologii práce rozsáhlejší o náročnější. Autor považuje sociologii za určitý druh „královské hry“, kterou může hrát spolu jen ten, kdo má zájem a chce přemýšlet. Berger v úvodu poznamenává, že své pojetí sociologie buduje a vykládá v tradici sociologických klasiků.

První kapitola práce se nazývá „Sociologie jako individuální kratochvíle“. Autor zde rozebírá běžná pojetí sociologie, která se vyskytují. Je proti tomu, aby sociologie byla chápána jako disciplína, která má hlavní úkol pracovat s lidmi nebo být součástí toho, co se v Americe nazývá „sociální prací“. Toto pojetí sociologie je v USA silně ovlivněno psychoanalýzou a psychologií. Autor se domnívá, že sociologie není a nemůže být disciplínou zaměřenou na sociální, osvětovou a praktickou vzdělávací činnost; sociologii chápe především jako snahu a

pokus o porozumění a pochopení. Odvolává se na M. Webera, přijímá jeho pojetí sociologie oproštěné od vnějších hodnot a hodnocení. Současně zdůrazňuje vlastní hodnotu a vědecký význam sociologie. Je pro odpovědnost sociologa, ale současně pro rozlišení vlastních sociologických problémů a důsledků, jež ze sociologických pouček a jejich uplatnění vyplývají. Autor se vyslovuje proti redukci sociologie na jednostrannou empirickou disciplínu, odmítá pojetí sociologa jako pouhého sběrače dat. Zdůrazňuje, že v posledním desetiletí se americká sociologie odklání od jednostranné empirické, kvantifikační orientace. Empirická sociologie ztratila podle Bergera smysl pro celospolečenské otázky, značná část amerických sociologů podléhá vlastní sebemystifikaci. Hlavní úkol sociologie je osvětlování a hledání nového, nových a nečekaných stránek lidské existence.

Druhá kapitola práce se nazývá „Sociologie jako forma vědomí“. Autor se zde zabývá pojetím společnosti a sociologii chápe jako zvláštní formu vědomí moderní společnosti na rozdíl od protisociologických forem vědomí, jako je náboženství. O marxismu je informován z vlastního studia, kritizuje však dogmatický nebo kultovní marxismus. Při analýze forem vědomí zdůrazňuje nutnost relativistického přístupu, nutnost nerespektovat oficiální postoje, sociologie jako forma vědomí je vždy vědomím v určitém mezinárodním „kosmopolitním“ kontextu.

Ve třetí kapitole nazvané „Odchylna: alternace a biografie“ si autor všimá problému, který nazývá alternací — možností volit mezi

několika variabilními a protichůdnými systémy myšlení. Zajímá ho význam tohoto faktu pro jednotlivce a jeho životní dráhu, pro změnu jeho vztahů a jeho systému myšlení.

Tři první kapitoly mají jakýsi úvodní ráz. Jde o uvedení do problematiky, do koncepce sociologie, jak ji chápe autor. Od čtvrté kapitoly pak již následuje vlastní velmi hluboký výklad pojetí člověka a vztahu člověka ke společnosti a společnosti k člověku. Zvláště významnou částí dalších kapitol knihy je použití metafory divadla, hry pro interpretaci člověka a společnosti, společností a člověka. Čtvrtá kapitola se nazývá „Člověk ve společnosti“. Zde autor rozebírá z hlediska svého základního pojetí více kategorií, s nimiž pracuje soudobá sociologie. Používá těchto kategorií, přitom si však zachovává kritický odstup vůči čteným pojmům a kategoriím, které jsou u nás často v poslední době nekriticky přejímány právě z americké sociologie. Bergrovi jde o to, aby vyzkoumal nosnost a plodnost takových kategorií jako sociální kontrola a její formy — násilí, výsměch, opovržení, pomluva, zvyky, obyčeje. Jinou oblastí problémů pro vývoj jednotlivce jsou sociální struktury i determinace jednotlivce objektivními společenskými vztahy.

Pátá kapitola má obrácený název čtvrté kapitoly „Společnost v člověku“. Jde o přesunutí akcentu. Autor obrací pozornost ne na člověka ve společnosti, ale na to, jak je společnost obsažena v člověku. Jde o problémy internalizace, interiorizace společenských norem a hodnot jednotlivcem. Autor zkoumá tyto problémy v rámci tří skupin kategorií: v rámci kategorie role, sociologie vědění a teorie referenčních skupin. Uznává důležitost a význam kategorie role, poukazuje na pozitivní výsledky aplikace této kategorie, současně se neztotožňuje s rigidním pojetím této koncepce, která redukuje člověka jen na souhrn rolí. Role považuje za oblast jednání reflexního, téměř automatického. Problematiku role spojuje také s otázkou sociálního charakteru a takzvaného výběru sociálních charakterů. Analýzu rolí doplňuje rozbořením funkce a významu ideologie pro jednotlivce a společnost. Třetí závěrečnou oblastí problémů této kapitoly je

problematika referenčních skupin.

V šesté kapitole nazvané „Společnost jako drama“ klade autor důraz na metaforu divadla pro pojetí člověka a společnosti. Představa světa jako divadla a člověka jako herce není nová, ale Berger ji dovede použít k sociologické analýze člověka v soudobé společnosti i ke zdůvodnění nutnosti vytváření prostoru pro lidskou svobodu a aktivitu. Od původní představy světa jako světa loutek přechází Berger k představě světa jako lidského dramatu. Lidé přestávají být loutkami, jimiž pohybuje vnější tlak společenské konformity a stávají se aktivními herci svého životního osudu. Berger si všímá toho, jak svět lidských vztahů chápáný v kategoriích divadla může nabývat podoby dramatu, komedie, tragédie, frašky či karnevalu nebo maškarády. Jeho analýza navazuje na tradice německé klasické filosofie a snad i živelně na Marxovu koncepci. Současně autor prokazuje velkou znalost soudobé existenciální filosofie Sartrovy a Heideggerovy. Vůbec předností jeho přístupu je spojování všech kladných výsledků moderní sociologie s filosofickou a antropologickou kritikou. To se projevuje v pasážích o autenticitě člověka.

V sedmé kapitole se zabývá autor problematikou takzvaného sociologického machiavelismu a etikou. Pojetí machiavelismu vyzvojuje Berger z politické představy o machiavelismu. Domnívá se, že machiavelistický pohled sociologa na společnost je sám o sobě eticky neutrální, autorovi jde o nezaújatý a nelitostný obraz společnosti, jaká je. Jen v rukách cynika a člověka bez vědomí etické odpovědnosti je možné zneužít machiavelismu. Berger soudí, že sociologie, která má možnost podívat se na svět člověka bez iluzí, má přispívat k jeho humanizaci. Sociologický machiavelismus má pomoci člověku prohlédnout podstatu světa jako světa divadla a komedie. Je to způsob, který umožňuje, aby se svoboda realizovala v sociálním činu.

Osmá závěrečná kapitola je shrnutím autora pojetí světa a úlohy a významu sociologie. Má název „Sociologie jako humanistická disciplína“. Sociologie nemůže podle autora přehlížet skutečnou podstatu světa jako di-

vadla i komedie. Musí brát svět v této jeho podobě a současně se jej snažit pochopit v jeho složitosti a v možnosti změny. Znovu a znovu se vrací sociologie k otázce, co znamená, co je a může být člověk ve společnosti. Odpověď na tuto otázku může sociologie dát, když bude spolupracovat s historií a s filosofií, které zkoumají situaci člověka. Zkoumáním člověka a světa člověka mimo čas je v rozporu s klasickou tradicí Západu. Pojem humanismu je rovněž tradičním pojmem liberální tradice od dob renesance. Sociologie jako humanistická disciplína musí v této tradici pokračovat. Na závěr stručného přehledu hlavních problémů Bergerovy knihy uvádím závěrečná slova jeho poslední kapitoly. „Vraťme se ještě jednou k představě loutkového divadla, kterou jsme si dříve v našich argumentech zkontruovali. Vidíme loutky, jak tančí na své miniaturní scéně a pohybují se nahoru a dolů podle toho, jak se tahá za nitky, a sledují předepsanou cestu svých jednotlivých částí. Učíme se rozumět logice tohoto divadla a nacházíme v těchto pohybech sami sebe. Zařazujeme se do společnosti a poznáváme tak svou vlastní pozici, jak je závislá na jemných nitkách. Na okamžik vidíme sebe skutečně jako loutky. Pak ale pochopíme rozhodující rozdíl mezi loutkovým divadlem a naším vlastním dramatem. Na rozdíl od loutek máme možnost zastavit svůj pohyb, poohlédnout se a poznat, jaký mechanismus s námi hýbe. V tomto činu spočívá první krok ke svobodě. A v tomto činu nacházíme závěrečné ospra-

vednění sociologie jako humanistické disciplíny“ (str. 199).

Práce P. Bergera je psána velmi lehce, připomíná spíše esej. Autor úmyslně vypouští jakákoli čísla a statistické údaje, v textu uvádí raději výborné a často i velmi vtipné příklady a ilustrace. Jeho pojetí sociologie odpovídá v podstatě základním tendencím budování sociologie u nás. Zdůrazňuje význam sociologické teorie, sociologii chápe jako kritickou a humanistickou disciplínu, je proti jednostrannému empirismu a přeceňování kvantifikačních metod. Sociologii vykládá v úzkém spojení s filosofickým a historickým přístupem. Oceňuje význam tradice velkých postav dějin sociologie včetně Marxe. Práce P. L. Bergera přispívá k hlubšímu a všestrannějšímu poznání americké sociologie a zvláště toho směru, který v poslední době začíná v USA nabývat převahy proti jednostranné čistě empirické sociologii i proti konzervativní koncepci strukturně funkcionální. Peter L. Berger je vydavatelem časopisu Social Research, který je tribunou autorů orientujících se na humanistické a kritické pojetí sociologie jako teoretické disciplíny v úzkém spojení s filosofií a historií. V současné době připravuje Berger takzvané marxovské číslo svého časopisu. Na podzim vyjde celé číslo věnované vztahu marxismu k sociologii, do kterého přispěli i naši sociologové. Možná, že by stálo za to uvažovat o překladu Bergrovy práce do češtiny. Připravované číslo časopisu Social Research již vyšlo na podzim 1967.

EDUARD URBÁNEK

NEO-FREUDIAN SOCIAL PHILOSOPHY

Martin Birnbaum

Stanford University Press, Stanford, California, 1961

S myšlenkami některých představitelů, škol, směrů a hnutí, které v té či oné míře vyšly z Freudovy psychoanalytické teorie a které nelze shrnout pod jednu hlavičku, se naše odborná i širší veřejnost začíná seznamovat v situaci poněkud paradoxní. Děje se to totiž v době, kdy „klasická“ psychoanalýza pře-

stala být nevědecky tabuizována jako celek a kdy se objevují první vlaštovky vědeckého, kritického přístupu k ní, zejména z pera našich filosofů, avšak kdy tyto práce ani příliš nepřesahují zaměření a poslání solidní informace o Freudově či freudovském systému nebo o jeho základních rysech, ani